

نقش و جایگاه مساجد
در
فرآیند توسعه و جهانی شدن

دکتر سید حمید حسینی

چکیده

دوران کنونی ما را پدیده‌هایی چون «توسعه» و «جهانی شدن» (Globalization) از دیگر دوره‌های تاریخ زندگی بشر ممتاز و متمایز کرده است، «جهانی شدن» از موضوعاتی است که در دهه پایانی قرن بیستم، بسیاری از جریان‌ها و پدیده‌های جوامع بشری را تحت‌الشعاع قرار داده و در نتیجه به موضوع و بحث روز تبدیل شده است. پدیده‌های پیچیده‌ای که اگرچه آشکارترین و مهم‌ترین شکل ظهور و بروز آن تاکنون بیشتر در جنبه‌های اقتصادی بوده است، اما دارای گستره‌ی وسیعی از سیاست و اقتصاد گرفته تا فرهنگ و آموزش و دین و اخلاق و نیز رفتارهای اجتماعی و حتی فردی را، از سویی در برمی‌گیرد و از سوی دیگر در آنها اثرگذار است. از آنجا که دغدغه اساسی بسیاری از جوامع کنونی بشر معاصر پیوستن و همسوس شدن با «جهانی شدن» و «توسعه» است، چگونگی، شیوه، ابزار و ساز و کار آن پرسش جدی فراروی گرایش‌ها، نگرش‌ها، بینش‌ها، و اندیشمندان و دانشمندان است. در جوامع مسلمان مسجد در واقع قلب تپنده حیات اسلام، دارای جایگاه ویژه و اثرگذار و کانون و محور فعالیت‌های جامعه اسلامی است. آنچه اکنون به عنوان «معبد» در دیگر ادیان مطرح است، ارتباطی عمیق و ریشه‌دار با جامعه و مسائل اجتماعی ندارد. اما مسجد در ارتباط با مسائل اساسی و بنیادین جامعه، نهادی مؤثر و دارای جایگاه است.

مسجد هرچند يك واحد اجتماعي كوچك، ولي نماد يك جامعه اسلامي و نمونه عيني حاكميت ارزش‌هاي اسلامي است. از آنجا كه مساجد در خط‌دهي و هدايت سياسي، فرهنگي و اجتماعي نقش غير قابل‌انكاري دارند، ضروريست كه در پروسه «توسعه» و «جهاني شدن» نقش مساجد و بایسته‌هاي آن در كشور اسلامي بدقت مورد بررسي قرار گيرد. در شرايط كنوني «توسعه» و «جهاني شدن» و عصر انفجار اطلاعات، ديگر نمي‌توان در مساجد فقط به تلاوت آيات كريمه و نقل روايتي از معصومين، توصيه‌اي اخلاقي و احيانا مشكلات مسجد و يا اهالي محله بسنده كرد و بهره‌وري مساجد را به اين حد محدود و متوقف ساخت.

مساجد بايد بتوانند با رويكرد و رهيافت جديد و كاملاً هدفمند نمازگزاران را با وضعيت كنوني جهان و روند جهاني شدن، اهداف، خوبي‌ها و معايب آن آشنا كنند و مسجدي‌ها بايد بيش از هر زمان ديگر در جهان كنوني به «حكومت جهاني و دولت كريمه» بينديشند.

توسعه

براي توسعه (development) تعريف‌هاي گوناگوني ارائه شده كه اين امر ناشي از تفاوت نگاه‌ها، مفروضات، چارچوب‌هاي نظري و زواياي ديد نسبت به اين مسئله است. برخي از اين تعاريف عبارت اند از:

يكي از پيچيده‌ترين مفاهيم در جامعه‌شناسي، توسعه است و در لغت به معنای خروج از لفاق است و لفاق همان جامعه سنتي و فرهنگ و ارزش‌هاي مربوط به آن است كه جوامع براي متجدد شدن بايد از اين مرحله سنتي خارج شوند و در نتيجه، توسعه مقوله ارزشي و چند بعدي و كيفي است كه شامل توسعه اجتماعي، اقتصادي، سياسي و فرهنگي مي‌باشد.^۱ فريدمن مي‌گويد:

«توسعه يك روند خلاق و نوآور در جهت ايجاد تغييرات زيربنايي،

در سيستم اجتماعي است».^۲

توسعه، فرايندي است كه توليد با استفاده از ابزارهاي پيش رفته‌ي جديد، از وضعيت سنتي به روش نوين، متحول گردیده، انسان‌ها تخصص و مهارت لازم و فرهنگ مناسب با توسعه

۱. مژگان حق‌خواه، توسعه فرهنگي در جامعه ايراني: ايسجا ۱۳۸۲/۱۲/۲.

۲. مرتضی قره‌باغيان، رشد و توسعه: ج ۱، ص ۷.

را کسب کرده و روند انباشت و به کارگیری سرمایه در جامعه، همراه با مدیریت کارا و با ثبات تحقق یافته باشد.^۱

توسعه، به معنای ارتقای مستمر کل جامعه و نظام اجتماعی به سوی زندگی بهتر و یا انسانی‌تر است... برای درک معنای درونی توسعه باید حداقل سه ارزش اصلی به‌عنوان پایه فکری و رهنمود عملی در نظر گرفته شود. این ارزش‌های اصلی عبارت‌اند از: معاش زندگی، اعتماد به نفس و آزادی که نمایانگر هدف‌های مشترکی هستند که به وسیله تمام افراد و جوامع دنبال می‌شود.^۲

توسعه، به فراگردی گفته می‌شود که در آن جامعه از وضع نامطلوبی به وضع مطلوبی متحول می‌شود. این فراگرد تمامی نهادهای جامعه را در برمی‌گیرد و ماهیت آن اساساً آن است که توان و ظرفیت بالقوه جامعه به صورت بالفعل درمی‌آید؛ به عبارت دیگر، در فرآیند توسعه استعدادهای سازماندهی جامعه از هر جهت بارور و شکوفا می‌شود، چه از نظر اقتصادی و چه از نظر اجتماعی، فرهنگی و سیاسی.^۳

توسعه، بهینه‌سازی در استفاده از نیروهای بالقوه مادی و انسانی یک اجتماع است.^۴ در همه این تعاریف، مفهوم ایجاد شرایط مناسب برای افراد و جوامع در کلیه وجوه انسانی مورد نظر است. بنابراین، ضمن پذیرفتن اختلاف، تعاریف از این جهت مکمل یکدیگر بوده و متناقض نیستند.

«جهانی شدن»

برای فرآیند جهانی شدن تعاریف متفاوتی ارائه شده که به مهمترین آنها اشاره می‌شود: «جهانی شدن (Globalization) در هم آمیزی اقتصاد، جامعه‌شناسی، سیاست، فرهنگ و رفتارها از طریق نفی مرزها و حذف پیوستگی‌های ملی و اقدام‌های دولتی است».^۵ حقیقت تکامل سرمایه‌داری در پرتو سلطه کشورهای مرکز و حاکمیت نظم نابرابر جهانی

۱. حسین عظیمی، مدارهای توسعه نیافتنی در اقتصاد ایران: ص ۱۷۶ - ۱۷۷ .

۲. عباس حاج فتحعلی‌ها، توسعه تکنولوژی: ص ۹ به نقل از: مایکل تودارو، توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه غلامعلی سی فرجی، ۱۳۶۲.

۳. همان: ص ۱۰ به نقل از: علی اسدی، توسعه برجاده تکنولوژی می‌تازد، مجله تدبیر: شماره ۳، مرداد ۱۳۶۹ .

۴. محمود سریع القلم، اصول ثابت توسعه، مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی: شماره ۲۰، فروردین و اردیبهشت ۱۳۶۹ .

۵. مجله الواح: ش ۱۶، ص ۱۵۳ .

است. ۱. جهانی شدن یعنی یکسان‌سازی و یا مشابه کردن دنیا به طرق گوناگون چون توسعه‌ی ماهواره‌ها، گسترش رایانه‌ها، افزایش رسانه‌ها، به ویژه ازدیاد کانال‌های تلویزیونی. ۲. جهانی شدن، پدیده‌ای چند بعدی است، از این‌رو، اقتصاد، سیاست، فرهنگ و... را دربرمی‌گیرد و با تحقق آن، مرزهای ملی از بین رفته و یا کمرنگ می‌شود؛ کشورها نقش گذشته‌ی خود را از دست می‌دهند و به جای قوانین داخلی، قوانین بین‌المللی بر کشورها حاکم می‌گردد. ۳. جهانی شدن، فرایندی اجتماعی است که در آن، قیدوندهای جغرافیایی، فرهنگی، مذهبی و... بر روابط انسانی سایه افکنده، از بین می‌رود. البته اگرچه جهانی شدن یک روند سیاسی، فرهنگی و اجتماعی و... است، اما پیش از همه، روندی اقتصادی است. ۴. گسترش فرهنگ اروپایی از طریق مهاجرت، استعمار و تقلید فرهنگی به سراسر کره‌ی زمین است. ۵. تداوم حرکت سرمایه‌داری که پس از پایان جنگ سرد، رویای تسلط بر عالم را در سر می‌پروراند. ۶. تلاش برای گسترش جهانی الگوهای آمریکاست. ۷. تصویری ترسناک از یک بازار عنان‌گسیخته و پایان‌نوسازی به سبک ملی و دینی است که می‌رود تمام شالوده‌های سیاسی و اجتماعی ملت‌ها و دولت‌ها را از هم بگسلد. ۸. دخالت در امور داخلی دولت‌های جهان سوم و کنار گذاشتن ممانعت هرگونه قانونی که مانع تجارت آزاد از سوی شرکت‌های چند ملیتی است، بدون آنکه ثبات اجتماعی و حاکمیت این دولت‌ها را در نظر بگیرد. ۹. و سرانجام تن دادن جهانیان به فرهنگ، مفاهیم، زبان و اخلاق یا بی‌اخلاقی آمریکایی است. ۱۰.

مقدمه

امروزه دنیا، شاهد توسعه، تحولات و دگرگونی‌های گسترده و شگفت‌آوری، در عرصه اقتصاد، ارتباطات، فرهنگ، سیاست، معاهدات و امور بین‌الملل، در راستای «توسعه» و «جهانی شدن»

1. جیمز روزنوا، دنیامیسم شناخت.

2. نظام جهانی، سیاست و فرهنگ: ص ۳۴.

3. فرهنگ رجایی، پدیده جهانی شدن؛ وضعیت بشری و تمدن اطلاعاتی: ص ۴۰.

4. جهانی شدن و فرهنگ: ص ۲۸.

5. جهانی شدن و تحولات استراتژیک در مدیریت و سازمان: ص ۲۴ - ۳۳؛ عصر اطلاعات، ج ۱، ص ۱۳۰.

6. مانوئل کاستلز، عصر اطلاعات: ج ۱، ص ۱۳۰.

7. جهان رها شده: ص ۶.

8. جهانی شدن با کدام هدف؟: ص ۸۴.

9. غربی‌سازی جهان: ص ۱۱۰.

10. فصلنامه مطالعات راهبردی: ش ۳، ص ۲۸۶ - ۲۸۵.

است. چنانکه شاهد هستیم تحوّل و تکامل در ابزار و شیوه‌های ارتباطات آشکارا می‌تواند در انهدام و برداشته شدن حد و مرزهای اجتماعی، تأثیر گذاشته؛ همبستگی و یکپارچگی بیشتری را موجب گردد.

شهید مطهری در بحث از «آینده جامعه‌ها» معتقد است: جامعه‌ها و تمدن‌ها و فرهنگ‌ها و به سوی یگانه شدن، متحدالشکل شدن و در نهایت امر در یکدیگر ادغام شدن سیر می‌کنند.^۱ اکنون یکی از نظریات مهم در عرصه بین‌الملل، «توسعه» و «جهانی شدن» است، حتی می‌توان گفت این نظریه‌ها بلامنازع هستند.

پدیده - جهانی شدن - رویدادی ناگهانی و جدید نیست؛ بلکه فرایندی است که از قرن‌ها پیش به شکل‌های مختلف وجود داشته و اکنون سرعت آن بیشتر شده است.^۲ توسعه ارتباطات جهانی، به واسطه پیشرفت‌های فنی، افزایش نهادهای سیاسی، اقتصادی و تجاری بین‌المللی، پیدایش سازمان‌های صنعتی و مالی چند ملیتی و افزایش قدرت بازارهای ارزی، به عنوان اجزای اصلی فرایند جهانی شدن است.

شالوده افکار و اندیشه‌های سیاسی، سمت و سوی تعهدات و تصمیم‌گیری‌های بین‌المللی، ماهیت برنامه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی دولت‌ها، ادبیات و فرهنگ غالب جوامع، جهت‌گیری سرمایه‌گذاری و خدمات اعتباری و مالی، شبکه ارتباطات و انفورماتیک و... به تدریج، براساس «توسعه» و «جهانی شدن» شکل می‌گیرد و پیوستگی و یکپارچگی میان آنها بیشتر می‌شود.

«جهانی شدن» در بعد فرهنگی سعی در اشاعه فرهنگی جهانی شده به فرهنگی‌های سنتی، ملی و محلی دارد. در این راستا هویت‌های فرهنگی که دین یکی از عناصر سیاسی آن در هر جامعه است، مورد تعرض قرار می‌گیرد. این تعرض با اشاعه سکولاریزم به عنوان یکی از مؤلفه‌های فرهنگ جهانی صورت می‌گیرد و نوعی فشار جهت استحاله مذهب به عنوان جزئی از فرایند سقوط سنت ایجاد می‌گردد.

برهمن اساس است که بیشترین مقاومت در مقابل جهانی شدن از سوی مذاهب بزرگ

۱. تعلیم و تربیت در اسلام؛ ص ۱۴۶ - ۱۵۲.

۲. تأسیس سازمان ملل متحد ۱۹۴۵ - انتشار نظریه دهکده جهانی مارشال مک لوهان ۱۰۶۵ - انتشار نظریه موج سوم آل‌اف‌لر وین ت - اتحاد پولی یازده کشور اروپایی ۱۹۹۸ - گسترش روزافزون سازمان‌ها و اتحادیه‌های اقتصادی (نظیر آسه آن، نفتا و اکو - ادغام بازارهای مالی، ادغام بانک‌های بزرگ جهان، تأسیس گات و در پی آن سازمان تجارت جهانی در ۱۹۹۵).

شرق مانند اسلام، هندوئیسم و آیین کنفوسیوس صورت گرفته است؛ پیروان این مذاهب «جهانی شدن» را يك پروژه غربی در جهت جهانی سازی سکولاریزه غربی در نظر می گیرند. از آنجا که در اسلام مساجد کانون انس و الفت مسلمانان و عامل نیرومندی در همبستگی و اتحاد مسلمانان جهان است، جایگاه، اهمیت اجتماعی و فرهنگی آن را در موضوع «توسعه و جهانی شدن» نمی توان نادیده گرفت. نوشتار پیش رو در پی یافتن پاسخ این سؤال است که مساجد چه جایگاه و نقشی در فرآیند توسعه همه جانبه و جهانی شدن دارند و رویکرد جدید مسلمانان به مساجد در فرآیند توسعه و جهانی شدن چگونه باید باشد.

نظریه «جهانی شدن»

«جهانی شدن» (Globalization) از موضوعات مهم روزگار حاضر است که در عرصه های مختلفی همچون اقتصاد، فرهنگ، سیاست، دین، اخلاق و... مطرح شده است. مهم ترین دغدغه انسان امروز، مسئله «توسعه» و «جهانی شدن» در ابعاد مختلف فرهنگی، سیاسی و اقتصادی است. «جهانی شدن» ابتدا در هیأت نظریه های اقتصادی رخ نمود؛ اما اینک اکثریت قریب به اتفاق جوامع بشری، از تسری این امر در سایر حوزه ها حتی حوزه های فرهنگی - مذهبی آگاهند.

کاربرد اصطلاح «جهانی شدن» به دو کتاب برمی گردد که در سال هزار و نصد و هفتاد میلادی انتشار یافت. کتاب نخست «جنگ و صلح در دهکده های جهانی» تألیف مارشال مک لوهان که بر نقش پیشرفت وسائل ارتباطی در تبدیل دنیا به دهکده ای واحد جهانی متمرکز بود و کتاب برژینسکی، مسئول سابق شورای امنیت ملی آمریکا در دوران ریاست جمهوری ریگان بود که درباره ی نقشی بود که آمریکا می بایست برای رهبری جهان و ارائه ی نمونه ی جامع مدرنسیم به عهده می گرفت.^۱

امروزه «جهانی شدن» به صورت مفهوم و اصلی در آمده است که تقریباً در همه حوزه های علمی، سیاسی، اقتصادی، فکری، فلسفی و دینی، مورد بحث و گفت و گو و یا چالش و مناقشه است و با آن که عمر آن - به منزله یک تئوری یا نظریه - چندان زیاد نیست از چنان گسترشی برخوردار شده که به مثابه محوری برای تبیین و تفسیر مفاهیم و پدیده های گوناگون،

¹ . جهانی شدن فرهنگ و سیاست، دکتر سید علی اصغر کاظمی.

خود را بر مجامع و محافل مختلف فکری و عملی مسلط ساخته است. اصطلاح «جهانی شدن» در گذشته به عنوان یک اصطلاح جدی و جا افتاده علمی، کمتر مورد توجه و کاربرد بود و به طور عمده از اواسط دهه ۱۹۸۰ به عنوان یک اصطلاح علمی، مورد استفاده قرار گرفت. به نظر رابرتسون مفاهیم جهانی شدن، بیشتر پس از انتشار کتاب مارشال مک‌لوهان تحت عنوان - اکتشافاتی در ارتباطات - در سال ۱۹۶۰ مورد توجه واقع شد (نظریه دهکده جهانی).^۱

البته همه نظریه پردازان و نویسندگان، یکسان نمی‌اندیشند و هر کدام از زاویه خاصی به موضوع «جهانی شدن» می‌نگرند. هم‌اکنون در مورد این مفهوم، اتفاق نظر چندانی وجود ندارد و تعابیر و برداشت‌های متفاوتی از آن ارائه می‌شود؛ لذا برخی از صاحب‌نظران مدعی‌اند که اصطلاح «جهانی شدن» اصطلاحی مبهم و ناشفاف است.

در این راستا، عبارات و مفاهیم جهانی‌گرایی، جهانی بودن، جهان‌گستری، جهانی‌سازی، دهکده جهانی، نظم نوین جهانی، جهان واحد، جهان رها شده، جهان شمولی، اتحاد بزرگ، سامان جهانی، جهان وطنی، همگرایی فرهنگی جهانی، نجات کره زمین، جهانی کردن، صحنه جهانی و... مطرح شده است که در نهایت می‌توان گفت:

«جهانی شدن» به این معنا است که تحولی در جهان جریان دارد و نشانگر فرآیندی است که در آن اقتصاد، فرهنگ، سیاست و کارگزاران این امور، جهانی می‌شوند و در عرصه جهانی ظهور و بروز می‌یابند، جهانی شدن نشانگر یک تحول اجتماعی گسترده و فرآیندی است که بنیاد جامعه را تغییر داده، یک تحول تاریخی به وجود می‌آورد.^۲

مسجد همواره در کنار کارکرد عبادی و معنوی خود، کانون اثرگذار و تعیین‌کننده سیاسی، فرهنگی و اجتماعی در جامعه کشورهای مسلمان و حتی در بین سایر ملیت‌ها نیز بوده است. اینک مساجد باید آماده باشند تا بیش از آنچه تاکنون بوده است در سطح جهانی

^۱ . دهکده جهانی، نظریه مک‌لوهان.

^۲ . به نظر می‌رسد در این رابطه با سه وجه مهم، اساسی و گاهی متمایز از هم، روبه‌رو هستیم که به اشتباه یا تسامح، به سه هـ ر عـ نـ وان چـ جهانی شدن اطلاق می‌گردد:

۱ - روند و پروسه جهانی شدن فرآیندی طبیعی و تدریجی (Globalization).

۲ - پروژه و برنامه جهانی کردن (غربی‌سازی (Westernization)).

۳ - پروژه جهانی‌سازی (آمریکایی‌سازی (Americization = globalism)).

جهانی شدن برای ایجاد جهانی با ارزش‌های مشترک و احترام به میانی فرهنگی دیگران و جهانی‌سازی بر ساخت جهانی با ارزش‌ها و هنجارهای مشترک و خالی از هرگونه تفاوت و تمایز در همه عرصه‌های تأکید می‌کند. جهانی کردن درصدد تسلط اقتصادی و فرهنگی برکل جهان و بهره‌برداری از آن به نفع نظام سرمایه‌داری غربی است.

و شرایط جدید توسعه و جهانی شدن، حضور بسیار گسترده‌تر، قوی‌تر و تعیین‌کننده‌تری داشته باشند. در شرایط جدید نگرش به جهان، مسئولان و متولیان مساجد دیگر نباید محله‌ای، شهری و حتی کشوری بیندیشند، چه اینکه آموزه‌های دینی ما هم مبتنی بر توسعه همه جانبه مسلمانان و جهانی‌اندیشی است.

مساجد، توسعه و جهانی شدن

چنان‌که گفته شد امروزه پدیده‌های «توسعه و جهانی شدن»، اموری فراگیر، گسترش‌یافته، پیچیده و دارای آثار و پیامدهای گوناگون در زندگی بشری است؛ به طوری که شرایط زندگی انسان‌ها را در بیشتر جنبه‌های آن حتی در ابعاد اخلاقی و معنوی، دستخوش دگرگونی‌های ژرف کرده است.

از این‌رو نمی‌توان «جهانی شدن» را در توسعه همه جانبه، نوآوری‌ها و انطباق‌های فرهنگی نادیده گرفت و یا توسعه همه جانبه را در فرآیند جهانی شدن نادیده انگاشت و نسبت به آن بی‌تفاوت بود. بلکه می‌توان با بیانی ساده، همه کس فهم در مساجد چارچوب‌های علمی و نظری آن را ارائه و اقتضای مختلف مردم را با پی آمدهای مثبت و منفی آنها آشنا نمود.

همچنین به علت این که در پس پرده این روند، عوامل و افکار متعدد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی قرار دارند؛ باید به دقت و هوشمندی آنها را مورد بررسی و تحلیل و به روشنگری اذهان عموم مردم پرداخت از آنجا که روشن است که برخی از مبانی، اهداف، ویژگی‌ها، آثار و پیامدهای «توسعه» و «جهانی شدن»، تفاوت و تباین اساسی با مبانی و اهداف شریعت مطهر دارد، نقش مساجد در سامان‌دهی، روشن‌گری و هدایت‌گری توده‌های مردم لزوم و اهمیت ویژه‌ای نسبت به گذشته خواهد داشت.

بی‌دلیل نیست که کسی مانند روزه‌گارودی، مسجد را آئینه اسلام می‌داند و آن را عنوان کتابش قرار داده است و مارسل بوازار اسلام‌شناس سویسی راجع به نقش نیرومند مسجد در فرهنگ، اقتصاد، سیاست و وحدت مسلمانان چنین می‌نویسد:

«مسجد عامل نیرومندی در همبستگی و اتحاد مسلمانان جهان است و اهمیت اجتماعی و فرهنگی آن را از این بابت نمی‌توان نادیده گرفت، مخصوصاً در روزگار معاصر که مسلمانان شور و حرارت صدر اسلام را دگر بار از خود نشان می‌دهند، مساجد به صورت مراکز تربیت روحانی

و پایگاه جنبش امت مسلمانان نسبت به ستمگران و سلطه‌جویان درآمده است و به تدریج مساجد موقعیت سالهای نخستین ظهور اسلام را به دست آورده‌اند»^۱.

کریستین نفاح در مقاله خود: «مسجد کانون فعالیت جامعه اسلامی» می‌نویسد: «مساجد به مثابه مرکز ارتباطی نهادهای اجتماعی، مثل بیمارستان‌ها، آسایشگاه‌ها، نوانخانه‌ها و دانشگاه‌ها و مدارس عمل می‌کند، اما استقرار این مساجد در مرکز شهر که با احاطه شدن به وسیله بازار و صنعت‌گران متعدد کانون اصلی شکل‌گیری جمعیت شهری است، گواهی است بر ضرورت و نقش عمومی آنان و هماهنگی این پدیده با تمام جوامع اسلامی جهان»^۲.

بنابراین نه تنها باید موضع ما مسلمانان در قبال روند «توسعه» و «جهانی شدن»، روشن باشد بلکه باید به جایگاه، نقش، سهم و اثرگذاری در آن بیندیشیم. سوال اصلی ما باید این باشد که چه کنیم که محاسن و فواید این فرآیند را بدست آوریم و پی‌آمدهای منفی آن در امان باشیم.

هدف و مبنای اصلی «جهان‌گستری» استکباری و نه «جهانی شدن» سوجدجویی و تأمین منفعت بیشتر برای دولت‌های بزرگ، شرکت‌ها و نهادهای فرا ملی و... و نیز برتری‌طلبی و سلطه‌جویی قدرت‌هایی چون ایالات متحده است و احتمالاً آنچه در روند فرآیند «جهانی شدن» وجود ندارد و یا نمود ضعیفی دارد، تلاش برای تأمین نیازهای اساسی معنوی جهانیان، چون برابری، عدالت، معنویت، اخلاق، رفاه همه جانبه و... است؛ برعکس در سایه آنها جهان اینک با اباحتی‌گری و بحران معنویت، هویت و اخلاق رو به رواست؛ بلکه بحران ناامنی، فقر، بهره‌کشی و نابرابری نیز به طور فزاینده‌ای گسترش می‌یابد.

این در حالی است که نقش مساجد در جوامع مسلمان بسط و گسترش و تعمیق ذکر خدا، معنویت و عواطف، عدالت، اخلاق، تحکیم بنیاد روابط انسان‌ها بویژه در درون خانواده، احترام متقابل خصوصاً احترام به بزرگترها و مانند اینهاست بنابراین روشن است که رویارویی این دو موج در آینده باز هم بیشتر خواهد.

از آنجا که موج منفی «جهانی شدن» روز به روز، بلکه لحظه به لحظه در حال تقویت کردن

^۱ . اسلام در جهان امروز، مارسل بوازار: ص ۱۰۱ و ۱۰۲ .

^۲ . پیام یونسکو، آذر ۱۳۶۹ ، ش ۲۴۲ ، سال ۲۲ ، ص ۲۵ .

خود با تجهیز و تکمیل ابزار، بویژه ابزار رسانه‌ای است، باید دید موج مثبت و مقابل آن‌که خواستگاهش عمدتاً در مساجد است چگونه خواهد توانست در همراهی با آن اثرات منفی آن را خنثی کند و همچنان مردمان را به پاکی و اخلاق و عدالت فرا بخواند. گسترش فعالیت‌های ضد ارزشی و فرهنگی در فرآیند «توسعه و جهانی شدن» مورد علاقه شدید سران و دولت‌مردان کشورهای غربی است. اگر این فرآیند در جامعه‌ی بشری بویژه جامعه‌ی اسلامی توأم با توسعه و گسترش ارزش‌های غیراسلامی و تحریف شده و کاذب باشد بی‌تردید با اهداف مسجد که توسعه ارزش‌های انسانی، دینی و الهیست مغایر است و باید از آن اجتناب نمود، زیرا در چنین حالتی دیگر انسان به عنوان مخلوق عالی و خداجو مطرح نخواهد بود و در هر نوع توسعه بازگشت به ارزش‌های اسلامی، معنوی، روحی و حیاتی باید یکی از اهداف تعیین کننده آن باشد.

مساجد و دولت کریمه ی جهانی

اگرچه ممکن است گفته شود نظریه‌های «توسعه» و «جهانی شدن» خواستگاهی غربی دارد، اما بطور قطع نظریه‌ی دولت کریمه‌ی جهانی متعلق به اسلام و مسلمانان است که در آموزه‌های دینی، قرآن کریم و روایات معصومین علیهم‌السلام به آن اشاره شده است. بنابراین آثار و پیامدهای «توسعه» و «جهانی شدن» بر حیات دینی؛ آینده‌ی ادیان، بویابی انتظارات از دین، حکومت‌های دینی؛ قلمروهای دین، گفت‌وگوی ادیان؛ بنیادگرایی، دین‌های محدود و دین‌های جهانی؛ حکومت واحد جهانی حضرت مهدی (عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف) قابل بررسی است. سؤال اینست که اگر «توسعه» و «جهانی شدن»، همان حرکت بسوی حکومت جهانی حضرت مهدی (عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف) است، اگر فرآیند «توسعه» و «جهانی شدن» اساساً ربطی با آن ندارد، و اگر «توسعه» و «جهانی شدن» با آن حکومت عدل جهانی حضرت مهدی (عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف) وجه اشتراک و امتیازاتی دارد، مساجد در تمامی این حالات چه وظیفه‌ای دارند؟

چنان‌که می‌دانیم در اسلام، بویژه در مکتب تشیع، توجه به آینده و تشکیل حکومت واحد جهانی براساسی قسط و عدل تحت رهبری امام معصوم، جایگاه خاصی دارد. تا چند دهه پیش اگر درباره «حکومت جهانی» سخن به میان می‌آمد، درک و فهم و پذیرش آن برای عموم مردم، سنگین و آگاهی و دانش آنان در این باره، محدود بود و بحث درباره «حکومت جهانی

مهدی موعود (عجل الله تعالی فرجه الشریف) و زمینه‌سازی برای پذیرش و باور داشت آن، مشکل به نظر می‌رسید.

اما اینک به راحتی می‌توان، در صحن عمومی مساجد در این باره ویژگی‌های «دولت کریمه‌ی جهانی»، و ابعاد جهانی آن و ارتباط آن با توسعه و جهانی شدن صحبت کرد و از حقانیت و درستی آن دفاع نمود.

به تعبیر دیگر اکنون در شرایط کنونی «توسعه» و «جهانی شدن» و عصر انفجار اطلاعات، دیگر نمی‌توان در مساجد فقط به تلاوت آیات کریمه و نقل روایتی از معصومین علیهم‌السلام و احیاناً مشکلات مسجد و یا اهالی محله بسنده کرد و بهره‌وری مساجد را تا این حد محدود و متوقف ساخت.

قدر مسلم توسعه بی‌قید و بدون حد و مرز و جهانی شدن به هر شکل از حیث داشتن ابعاد و اشکال مختلف و مبهم و پیامدهای سوء، نمی‌تواند وجه مشترکی با حکومت جهانی حضرت مهدی علیه‌السلام داشته باشد؛ چنانکه مشاهده می‌کنیم «توسعه» و «جهانی کردن» رها از مرزها و قوانین الهی دنیا را در ورطه انحراف، جنگ، ناکامی و اباحت‌گری قرار داده است و پیامدها و آثار نامطلوب و ناگواری با خود به همراه دارد که هیچ یک در حکومت جهانی حضرت مهدی علیه‌السلام وجود ندارد، هر چند پاره‌ای از ویژگی‌های توسعه و جهانی شدن و نشانه‌های آن، با بعضی از ویژگی‌های حکومت آن حضرت مشابهت دارد، بعنوان مثال گسترش سریع ارتباطات و نزدیکی جوامع به یکدیگر، امکان گفت‌وگو و تبادل آرا و افکار، استفاده مردم جهان از آخرین اخبار و یافته‌های علمی و پزشکی، تعامل و همفکری در مورد مسائل سیاسی (جنگ، صلح و...) جهان، بالا رفتن سطح سواد و معلومات، جهانی شدن فن‌آوری و صنعت و... برخی از وجوه مثبت و قابل قبول جهانی شدن است که مدل کامل و مطلوب آنها در حکومت جهانی حضرت مهدی علیه‌السلام وجود خواهد داشت.

وقتی جامعه بشری به مرحله‌ای از رشد و شکوفایی علمی، صنعتی و فکری می‌رسد که در آن نیاز شدیدی به اتحاد و نزدیکی احساس شده و بشر در بیشتر جنبه‌های زندگی، رفتارها و گفتارهای فرا ملی و جهانی از خود بروز می‌دهد؛ در این صورت می‌توان از مساجد بطور مؤثری در توجه دادن افکار عمومی به حکومت دولت کریمه بهره‌گیری و تئوری «تشکیل دولت کریمه جهانی» را به جهانیان ارائه داد و نکات مثبت و ارزنده آن را بیان نمود.

در مسجد، این پایگاه اعتقادی مسلمین است که باید تبیین شود که حکومت واحد جهانی اسلامی، تحت رهبری افراد صالح و وارسته و شخصیت‌های برجسته دینی که معصوم

از خطا و یا تالی تلو معصوم‌راند، ایجاد می‌شود و خدا و احکام خدا تعالیم اسلامی محور و برای اداره ی جامعه‌ی جهانی کافی است و در حکومت جهانی حضرت مهدی علیه‌السلام دین اسلام، تنها دین حاکم بر جهان و قرآن، محور زندگی بشر قرار خواهد بود.

در مساجد و در کنار اقامه نماز باید افکار عمومی به این نکته جلب شود که توسعه در حکومت جهانی امام مهدی علیه‌السلام بر محورهای اخلاقی، اجتماعی، امنیتی استوار است و توسعه‌ی علمی، قسط و عدل از ویژگی‌های بارز حکومت جهانی حضرت مهدی علیه‌السلام است.

و نیز در مساجد باید تبیین شود که حکومت واحد جهانی حضرت مهدی (عجل‌الله تعالی فرجه‌الشریف) علاوه بر آنکه مشروعیت خود را از خدا دارد، بر مبنای حاکمیت عقل است و از افراد فاسق و فاجر و کافر، در آن حکومت اثری نیست و خواسته‌های بشر در هنگام حکومت جهانی حضرت مهدی علیه‌السلام الهی خواهد بود.

مساجد باید بتوانند نمازگزاران را با وضعیت کنونی جهان و روند جهانی شدن، اهداف، خوبی‌ها و معایب آن آشنا کنند و مسجدی‌ها بیش از هر زمان دیگر نیازمندند که در جهان کنونی پیام‌رسانند که نه محله‌ای، نه شهری، نه استانی، نه کشوری، بلکه «جهانی» اندیشیده و قضایا و رخدهای آن و اهداف آشکار و پنهان استکبار جهانی و دشمنان دین را بدرستی تحلیل کرده، از سطحی‌انگاری، زودبیاوری و نیزنگ دشمنان بر حذر و هوشیار باشند و این موضوع اگر از مسئولیت‌ها و ماموریت‌های جدید مساجد نباشد قطعاً از مهمترین آنها است.

اگر بپذیریم که مساجد محل فراهم آمدن «احباء الله» است و واژه‌ی مسجد غیر از معنای خاصی که دارد مفهوم دیگری هم دارد، آنگاه با «بینشی جهانی» در این عبارت حضرت امیرالمومنین علیه‌السلام دقت کنیم، به یافته‌های تازه‌ای در باب «توسعه و جهانی شدن» خواهیم رسید، آن حضرت علیه‌السلام فرمودند:

«الدنيا مسجد احباء الله».

«دنیا «مسجد» دوستان خداست...»^۱.

نتیجه

«توسعه و جهانی شدن» به مثابه بحثی معرفتی، شامل مفاهیمی است که در آن و ملزومات آن، اختلاف نظر وجود دارد. در این باب، مباحث انتزاعی و آکادمیک و مباحث سیاسی و فرهنگی

^۱ . نهج‌البلاغه، کلمات قصار: شماره ۱۳۱، ص ۴۹۳.

بسیاری درگرفته و تقسیمات متعددی هم در آن واقع شده است و در نهایت به صورت یکی از مهمترین دغدغه های انسان امروز برای حرکت از وضع موجود به سمت وضع مطلوب در آمده است.

احتمالاً آنچه در روند فرآیند «جهانی شدن» و «توسعه» کم‌اهمیت است و یا نمود ضعیفی دارد، تلاش برای تأمین نیازهای اساسی معنوی جهانیان، چون برابری، عدالت، معنویت، اخلاق، و... است، از این رو باید موضع ما مسلمانان در قبال روند توسعه و جهانی شدن، روشن باشد، بلکه باید به جایگاه، نقش، سهم و میزان اثرگذاری در آن بیندیشم و این روشنگری از رویکردهای بسیار مهم و جدی مساجد در شرایط کنونی است.

اسلام به عنوان یک دین جهانی، نه تنها با جهانی شدن مخالفتی ندارد، بلکه می‌تواند ارمغان‌های مهمی به جهان بشریت ارائه دهد، به شرط آنکه ندای عدالت خواهی، صلح طلبی، خردورزی و آزادی‌خواهی اسلامی، در طنین هیاهوی مستکبران خشونت طلب و تهاجم فرهنگی آنان گم نشود، بنابراین مساجد خواه و ناخواه باید آماده باشند تا نقش و تأثیری بسیار گسترده‌تر و اثرگذارتر، بیش از آنچه تاکنون داشته‌اند، نه فقط در جوامع مسلمان، بلکه در سطح جهانی و شرایط جدید توسعه و جهانی شدن، در مدیریت و هدایت جامعه واقشار مختلف مسلمانان در زمینه «توسعه و جهانی شدن» داشته باشند.

طبیعی است که برای تحقق این امر راهکارها و رهیافت‌هایی لازم است که طرح آنها از حوصله این نوشتار خارج است و باید بطور مستقل به آنها پرداخته شود.

منابع و مأخذ

- ۱ - آکسفورد، باری، نظام جهانی سیاست و فرهنگ، ترجمه‌ی حمیرا مشیرزاده، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، تهران، ۱۳۷۸.
- ۲ - ایران‌زاده، سلیمان، جهانی شدن و تحولات استراتژیک در مدیریت و سازمان، مرکز آموزش دولتی، تهران، ۱۳۸۰.
- ۳ - تاملیسون، جان، جهانی شدن و فرهنگ، ترجمه محسن حکیمی، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران، ۱۳۸۱.
- ۴ - جمعی از سخنرانان، گفتمان مهدویت، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۸۱.
- ۵ - حاج فتحعلی‌ها، عباس، توسعه تکنولوژی، تهران، انتشارات دانشگاه، علامه طباطبایی، ۱۳۷۳.
- ۶ - رجایی، فرهنگ، پدیده جهانی شدن؛ وضعیت بشری و تمدن اطلاعاتی، ترجمه عبدالحسین آذرنگ، آگاه، تهران، ۱۳۸۰.
- ۷ - رفیع، جلال، فرهنگ مهاجم، فرهنگ مولد، چاپ اول: تهران، انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۳.
- ۸ - سریع القلم، محمود، عقل و توسعه یافتگی، چاپ اول: نشر سفید، ۱۳۷۲.
- ۹ - سوئیزی، پل و دیگران، جهانی شدن با کدام هدف؟، ترجمه ناصر زرافشان، آگاه، تهران، ۱۳۸۱.
- ۱۰ - صبح صالح، شرح نهج‌البلاغه، انتشارات دارالهجره، قم، بی‌تا.
- ۱۱ - کاستلز، مانوئل، عصر اطلاعات، ترجمه علی قلیان و افشین خاکباز، طرح نو، تهران، ۱۳۸۰.
- ۱۲ - مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، انتشارات صدرا.
- ۱۳ - منصور، جواد، فرهنگ استقلال و توسعه، تهران، وزارت امور خارجه، موسسه چاپ و انتشارات، ۱۳۷۴.
- ۱۴ - هانتینگتون، ساموئل، سامان سیاسی و جوامع دستخوش دگرگونی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، نشر علم، ۱۳۷۰.